

Selçuk Üniversitesi/Seljuk University
Fen-Edebiyat Fakültesi/Faculty of Arts and Sciences
Edebiyat Dergisi/Journal of Social Sciences
Yıl/ Year: 2007, Sayı/Number: 18, 235 -239

ŞER'İYE SİCİLLERİNDE BULUNAN KONYA VAKFİYELERİ (1650-1800)

Yazar : SAK, İzzet
Yayınevi : Kömen Yayınları
Yer & Yıl : Konya, 2005
Sayfa : 226 s.

Arş. Gör. Cemal ÇETİN
Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
c_cetin17@hotmail.com

Türk-İslam ülkelerinde VIII. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyıl sonlarına-kadër önemini koruyan dinî, hukukî, sosyal ve iktisadî müesseseler olan vakıflar, bilhassa Osmanlı toplumunda sosyal, ekonomik, kültürel ve dinî hayatın gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan Osmanlı tarihçileri vakıflara özel bir ilgi göstermektedirler. Vakıfların incelenmesi için ana çıkış noktası ise vakıf kuranların vakfettikleri arazi, bina, mal, eşya ve paraların hangi amaçlar doğrultusunda kullanılacağını belirttikleri vakfiyelerdir. Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, öğretim üyelerinden Yard. Doç. Dr. İzzet Sak da Osmanlılar Devrinde en büyük şehirlerden birisi olan Konya'da, 1650-1800 yılları arasında, vakfiyeler yoluyla kurulmuş olan vakıfları inceleyerek, Osmanlı toplum hayatının bu yönüyle analiz edilmesi hususunda iyi bir hizmet sunmuş bulunmaktadır.

Söz konusu eserin metin kısmı, Önsöz ve Giriş'ten sonra, iki ana bölümden müteşekkil olup, 180 sayfadır. Birinci Bölüm'de Konya şer'îye sicillerinden tespit edilebilen 70 adet vakfiye, mevkufları ve vâkıfları açısından, belirli bir tasnife tabi tutulmuştur. Bundan sonra tarih sırasına göre sadeleştirilerek, sistematik olarak metinleştirilmiştir. İkinci Bölüm'de ise söz konusu vakıflar kuruluş şekilleri, kurucularının cinsiyet ve sosyal statüleri, vakfedilen malların cinsleri ve vakfedildiği yerler gibi çeşitli açılardan tahlil edilmişlerdir. Son olarak da vâkıfların amaçlarına göre araştırmaya konu olan vakıflar amaç ve kapsam bakımından kısa bir değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca, eserden faydalanacak olanların istedikleri bilgiye

kolayca ulaşmalarını sağlamak düşünceci ile kitabın sonuna bir de dizin ilave edilmiştir.

Yazar çalışmasının önsözünde vakıfların İslâm Tarihinin ilk devirlerinden itibaren sosyal dayanışma ve yardımlaşma müessesesi olarak ortaya çıktığını, Türk Tarihinin önemli devirlerinden olan Selçukluların iktidarı sürecinde gelişmesini sürdürdüğünü, Osmanlılar döneminde ise bu gelişimin son safhaya ulaştığını belirtmektedir. Yine vakıf müessesesinin, fertlerin hayatında olduğu gibi Osmanlı cemiyet hayatında da önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmek suretiyle çalışmanın önemi vurgulanmıştır. Önsözde vurgulanan ikinci husus da XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerinden birisi olan Konya'da, ülkenin genelinde olduğu gibi, hayırsever devlet adamları ve Konyalılar tarafından pek çok vakıf tesis edildiği ve toplumun hizmetine sunulduğudur.

Bu çalışma, önsözden sonra giriş ve iki ana bölümden meydana getirilmiştir. Giriş Bölümü'nde, okuyucuyu çalışmanın ana bölümlerine hazırlamak için oluşturulmuş, Vakfın Tanıtımı, Vakfın Meşruluğu, Osmanlı Toplumunda Vakfın Rolü ve Kaynakların Tanıtımı başlıkları altında dört alt bölüm bulunmaktadır. İlk alt başlık altında vakfın etimolojik, hukukî ve sosyal açıdan kısa bir tanımı yapılmıştır. Sonraki alt başlık olan Vakfın Meşruluğu isimli bölümde vakfın, İslâm âlimlerinin ekserisinin görüşüne göre, meşru bir uygulama olduğu, ancak bunun için vakfın bizzat hizmet sunması ve hizmet sunan müesseseye gelir teşkil etmesinin gerekliliği ifade edilmiştir. Sunduğu Hizmete Göre vakıflar "aynıyla intifa olunan" yani bizzat kendisinden yararlanan vakıflar ve "aynıyla intifa olunmayan" ancak, aynıyla intifa olunan vakıfların sürekli ve düzenli hizmet verebilmelerini sağlamak için bina, arazi, para ve bunun benzeri gelir kaynaklarını teşkil eden vakıflardır. Yine vakıflar hizmet sundukları topluma göre "ammeye yapılan vakıflar" ve "özel cihetlerde yapılan vakıflar" olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmektedir. Bu başlık altında bahsedilen diğer bir husus da herhangi bir vakfın oluşum sürecidir. Bu bağlamda Hanefî mezhebine göre vakıfta (vakfeden) ve mevkufta (vakfedilen) bulunması gereken hususlar ile vakfın tesis süreci ve idaresi hususunda kısa bir bilgi verilmiştir. Osmanlı toplum hayatında vakfın ne anlama geldiği ve vakıf eserlerinin topluma ne gibi hizmetler sunduğu da yine giriş bölümünde kısaca analiz edilmiştir. Son alt başlıkta yapılan kaynak tanıtımına göre, araştırmacı Konya Şer'ie Sicilleri serisinin 1650-1800 yılları arası hükümleri kapsayan 64 adet defteri (bunlar 6-67 numaralı defterlerdir) ayrıntılı bir biçimde taramış ve 37 sicilde çalışmaya temel teşkile edecek 70 adet vakfiyeye ulaşmıştır. Bunun yanında 27 defterde ise vakfiye kaydına rastlanılmamıştır.

Konya Vakıflarının Vakfiyeleri başlığını taşıyan Birinci Bölüm, 1650-1800 yılları arasında Konya'da kurulan vakıfların, vakfiye metinlerinde belirtilmiş olan hususlara göre, "Yeni Kurulan Vakıflar" ve "Mevcut Vakıflara Yapılan Vakıflar" olmak üzere iki ana bölümden oluşturulmuştur. Yeni kurulan vakıflar, vâkıfların hibe etmiş oldukları gelir kaynakları ve eşyalara göre, gayr-ı menkul, gayr-ı menkul ile birlikte menkul mal, menkul mal, para, gayr-ı menkul ile birlikte para, kitap,

kütüphane ve kitap vakıfları olarak tasnif edilmiştir. Buna göre Konya'da vakfiye yoluyla 44 adet yeni vakıf kurulmuştur. Bu vakıflardan 26'sı gayr-ı menkul, ikisi gayr-ı menkul ile birlikte menkul, biri yalnız menkul, altısı para, beşi gayr-ı menkul ile birlikte para, dördü kitap ve birisi de kütüphane ve kitap bağışlanmak suretiyle kurulmuştur. Bunların yanında 25 kişi daha önceden mevcut olan vakıfların devamını ve daha iyi hizmet verebilmelerini sağlamak için vakıf kurma yoluna gitmiştir. Bunlardan 12'si mahalle avarızlarına yapılan vakıflar olmakla birlikte, 13'ü ise daha önceden muhtelif amaç ve hizmetler için kurulmuş olan vakıfların işlerliğine miktar, nakit ve mal ile katkı sağlamışlardır.

Birinci Bölüm oluşturulurken, vakfiyelerde metin halinde verilen bilgiler, okuyucuların daha rahat takip edilebilmesi açısından, sistematik olarak yeniden düzenlenmiştir. Buna göre öncelikli olarak vakıf kurucularının adlarına ve yaşadıkları mahallelere göre vakıflara isimler verilmiş ve bu suretle de başlıklar oluşturulmuştur. Bu başlıklar altında vâkıfın vakfetmiş olduğu mal ve eşyalar belirtilmiş, ardından da vâkıfın şartları maddeler halinde kaydedilmiştir.

Çalışmanın İkinci Bölümü olan Vakfiyelerin Değerlendirilmesi kısmı ise oldukça ilginç bilgiler ihtiva etmektedir. Bu bölümdeki ilk tespit, vakfedilmiş malların cinslerinin dağılımı ile ilgilidir. Buna göre 70 vakıftan 26'sı (oranı %37) gayr-ı menkul; ikisi gayr-ı menkul ile birlikte menkul (oranı %2,86); beşi gayr-ı menkul ile birlikte para (oranı %7,14), altısı para (oranı % 8,57) verilmek suretiyle kurulmuştur. Geriye kalan dört (oranı %5,72) vakıf ise kitap verilmek suretiyle kurulmuştur.

Çalışmada incelenen vakıflardan 45 tanesi (oranı % 64,29) yeni oluşturulan vakıftır. Daha önceden kurulmuş olan vakıflara yapılan vakıfların sayısı 13 (oranı %18,57); avarız vakıflarının ise sayısı 12 (oranı %17,14)'dir. Bu vakıfların 49'u (oran % 70) şehir merkezinde kurulmuş olup, mahalleleri bellidir. Şehir merkezinde kurulmuş olmakla birlikte vakfiyelerde, mahalleri belirtilmemiş vakıf sayısı ise 16 "oranı % 22,86" dir. Şehir merkezinde gerçekleşen vakıfların oranı %92,86 (65 adet) ulaşmaktadır. Konya merkezi dışında kurulan vakıfların sayısı ise beştir (oranı ise % 7,14).

Araştırmadaki verilere göre 1650-1800 yılları arasında vakfiye yoluyla kurulan vakıfların 58'ini erkek (oranı %82,85), 10'unu kadın (oranı %14,29), ikisi ise erkek ve kadın birlikte (oran % 2,86) kurmuşlardır. Osmanlıda kadınların vakıf kurma ortalaması %20 civarındadır. Bunların % 90'ının yönetici ve elit tabakasının eşi, kızı veya annesi olduğu ve Konya'da vâkıf kuran kadınların ise yalnızca reayadan olduğu düşünüldüğünde Konyalı reaya kadınların vakıf kurma oranının ortalamasının oldukça üzerinde olduğu söylenebilir.

Vakıf kurucuların sosyal statüleri düşünüldüğünde, çalışmaya konu olan 70 vakıf kurucusundan 36'sının (oranı % 51,5) ehl-i örf veya ehl-i ilm zümresine dahil edilebilecek bir unvan taşımamaları sebebiyle reâyaya olmaları muhtemel görülmektedir. Reaya oldukları tahmin edilen bu vâkıflardan 26'sı (oranı %37,15) erkek, 10'u ise kadındır. Herhangi bir unvan ile zikredilmeyenlerin içinde "el-Hâc" laka-

biyla anılanların sayısı da bir hayli fazladır. Erkekler içerisinde 18'inin (%25,75) "el-Hâc", kadınlar içerisinde 3'ünün (%4,28), "el-Hâce" lakabı taşıdıkları görülmektedir. Ayrıca herhangi bir unvanla anılanlar arasında hem ehl-i örf, hem de ehl-i ilm içerisinde bu lakabı taşıyan 10 kişi (%17,35) daha bulunmaktadır. Bunlarla birlikte, toplamda, "el-Hâc" lakabını taşıyanların sayısı 31'e (% 44,28) yükselmektedir. Ehl-i örf olarak adlandırılan grubu teşkil eden vâkıfların sayısı ise 17, genel toplam içindeki oranları %24,25'dir. Bu vakıf kurucularından yedisi (oranı %10) paşa, ikisi beg (oranı %2,84), altısı ağa (oranı %8,57), birisi çavuş (oranı % 1,42) ve diğer de tatar (oranı %1,42) unvanını taşımaktadır. Bir diğer grubu da ehl-i ilm olarak tasnif edilen zümre teşkil etmektedir ki, bunların sayısı 17, oranı da 24,25'dir. Bunlar arasında efendi unvanını taşıyan yedi kişi (% 10 oranıyla) en kalabalık grubu teşkil etmektedir. Şeyh unvanını taşıyan vâkıfların sayısı dört (oranı %5,71); kadı unvanını taşıyanların sayısı üç "oranı % 4,28" dür. Ehl-i ilm olanların arasında birer tane de (her birinin genele oranı % 1,42) çelebi, halife ve mol-la unvanını taşıyan vâkıflar bulunmaktadır. Ehl-i örf ve ehl-i ilm zümresinden, yani askerî sınıftan, olanların toplam sayısı 34'(oranları ise % 48,50)dür. Bu rakamlar da göstermektedir ki, Konya'da vakıf kuranların yarından biraz fazlası reaya denilen zümreye, yarından biraz azı ise askerî sınıfa mensup kimselerdir. Çalışmada dikkat çeken bir husus da vakıf kurucuları arasında paşa unvanını taşıyan kişilerin de bulunmasıdır. İncelenen 70 vakıftan yedisi paşalar tarafından kurulmuştur ki, bunlardan üçünün vâkısı Musâhib-i Şehriyârî Mustafa Paşa'dır. Geri kalanların vâkıfları ise ayrı ayrı paşalardır.

Gerçekleştirilen vakıfların mevkufları arasında gayr-ı menkuller, menkuller, paralar ve kitaplar bulunmaktadır. Gayr-ı menkul vakıflarında vakfedilen mallar arasında konaklama ihtiyacının karşılandığı hanlar; toplumun temizlik ihtiyacını karşıladığı hamamlar; ticarî faaliyetlerin yürütüldüğü dükkânlar; ev, arsa, bağ, bahçe, dolab ve tarlalar gibi ticarî değer taşıyan mülkler yanında eğitim ve öğretimi sağlayan mekteb, medrese ve muallimhâneler; ibadetlerin ifa edileceği camiler ve mescitler; su ihtiyacının karşılandığı çeşmeler bulunmaktadır. Vâkıflar sadece vakıflar tesis etmekle kalmamışlar aynı zamanda onların yüzyıllar boyunca yaşabilmesi için gelir getirecek gayr-ı menkuller ve paralar vakfetmişlerdir. Para vakıflarında büyük miktarda para vakfeden zenginlerin yanında, küçük meblağlar da olsa hem tesis etmiş oldukları vakıflara hem de kendi mahallesi avârızına katkı yapmak düşüncesi ile vakıf yapanlara da rastlanılmaktadır. Vakfedilen paralar, umumiyetle "mu'acele-i şer'iyeye" adı altında işletilmekte, elde edilen gelirler vakfın giderleri ve görevlilerin ücretlerinin karşılanmasına harcanmaktadır. Ayrıca şehrin ilim ve kültür hayatına katkı yapmak düşüncesi ile kütüphane ve kitap vakıflarının yapıldığı da müşâhade edilmektedir. Vakfedilen gayr-ı menkuller yukarıda sayılanlarla sınırlı kalmayıp; kahveci, leblebici, kebabçı, gözlemeci, ekmeççi, katmerci, arpacı, kerdecı, duhâncı ve kasab gibi gıda ve ihtiyaç ürünleri satan dükkânların yanında berber, sarrac, kürkçü, semerci, demirci, neccâr, nalbant ve hallac gibi zanaat iş yeleri ile yağhane, boyahane ve mutâb kârhâneleri de bulunmaktadır. Bu ticaret-haneler genellikle, kurulmuş olan vakıflara gelir getirmek amacıyla, kiraya verilmek

üzere, vakfedilmişlerdir (Bunların ayrıntılı bir listesi s. 204-207 arasında Ek Tablo: I'de ayrıntılı olarak verilmiştir).

İslâm hukukunda vakıflar, kuruluş amaçlarına göre “hayrî”, “zürrî/evladlık/ailevî” ve “yarı hayrî” olmak üzere üç kısımda incelenmektedir. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde vakıf kuranların amaçları incelendiğinde % 33,54'ü ailevî ve % 43,45'i yarı ailevîdir. Yani XVII. yüzyılda tüm Osmanlı devri Türk toplumunda tesis edilen vakıfların %77'sinin gelirlerinin ya tamamı ya da bir kısmı vakıf kurucularının ailesi yararına tahsis edilmiştir. XVIII. yüzyılda tesis edilen Osmanlı vakıflarının da %7'sinin ailevî ve %75'inin yarı ailevî vakıflar olduğu kaydedilmiştir. Bu yüzyılda kurulan vakıflardan % 82'si bir şekilde vâkıflara ve onların öngördüğü yakınlarına gelir teşkil etmiştir. 1650-1800 yıllarında Konya'da yapılan vakıfların kuruluş amaçlarına göre sayısal ve oransal dağılımı hayrî vakıflar 36 (oranı 51,43), evlâdlık vakıflar 6 (oranı %8,57), yarı hayrî vakıflar ise 28 (oranı % 40) şeklindedir.

Vâkıfların, kurmuş oldukları vakfın yöneticiliğini genellikle kendilerine, ölümlerinden sonra ise çocuklarına ve nihayet onların neslinden gelecek olan kimselere şart koştukları görülmektedir. Onları bu şekilde davranmaya iten sebebin daha çok, hem kendilerine hem de evlatlarına iş ve aş imkânı sağlama ve onların istikballerini garanti altına alma düşüncesi olduğu düşünülmektedir. Ancak vâkıflar bu şekilde hem kendilerinin hem de evlatlarının istikballerini düşünürken, aynı zamanda yaptıkları vakıflarla yüzyıllar boyunca Konya'nın ihtiyacı olan her türlü altyapı hizmetlerinin karşılanmasını da sağlamıştır.

Sonuç olarak, Şer'îye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800) adlı kitap 64 adet Şer'îye Sicilinin taranması ve bu süreç sonunda tespit edilen 70 adet vakfiyenin tek tek okunup, sistematik olarak gruplandırılması ve analiz edilmesiyle oluşturulmuştur. Bu yönüyle oldukça fazla mesai gerektiren böylesi zahmetli bir işe giriştiği ve XVII.-XVIII. yüzyılda Konya sosyo-ekonomik hayatının daha iyi anlaşılması ve analiz edilebilmesi açısından oldukça önemli bilgi ve veriler sunmasından dolayı İzzek Sak'ı tebrik eder, yeni çalışmalarını merakla beklediğimizi ifade etmek isterim.